

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ ВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ МАЙБУТНІМИ ФІЛОЛОГАМИ

Стаття присвячена ознайомленню з результатами теоретичного аналізу проблеми формування стратегій володіння іноземною мовою та емпіричного дослідження психологічних особливостей цього процесу майбутніми філологами. Зазначається, що умовою реалізації позитивного функціонального потенціалу стратегій оволодіння іноземною мовою є усвідомлення суб'єктами діяльності змістовних характеристик використовуваних стратегій та їхньої значущості для досягнення необхідного результату.

Ключові слова: стратегії володіння іноземною мовою, психологічні особливості, суб'єкти діяльності.

Статья посвящена ознакомлению с результатами теоретического анализа проблемы формирования стратегий овладения иностранным языком и эмпирического исследования психологических особенностей этого процесса будущими филологами. Отмечается, что условием реализации позитивного функционального потенциала стратегий овладения иностранным языком является осознание субъектами деятельности содержательных характеристик используемых стратегий и их значимости для достижения необходимого результата.

Ключевые слова: стратегии овладения иностранным языком, психологические особенности, субъекты деятельности.

Article is devoted acquaintance with results of the theoretical analysis of a problem of formation of strategy of mastering by a foreign language and empirical research of psychological features of this process by the future philologists. It is noticed, that a condition of realization of positive functional potential of strategy of mastering by a foreign language is comprehension by subjects of activity of substantial characteristics of used strategy and their importance for achievement of necessary result.

Key words: strategy of mastering by a foreign language, psychological features, subjects of activity.

Вступ. Орієнтація сучасної педагогічної психології на внутрішні резерви особистості як у потребнісно-мотиваційній, емоційно-вольовій, так і в пізнавальній сферах робить проблему стратегій оволодіння іноземною мовою однією з найважливіших, пов'язаною з вивченням і врахуванням суб'єктного досвіду майбутніх фахівців-філологів [1-4 та ін.]. Виникає необхідність конкретизації як теоретичних положень, що стосуються загальних і часткових психологічних характеристик стратегій оволодіння іноземною мовою, закладених у них функціональних переваг, так і визначення оптимальних умов виявлення і застосування стратегій оволодіння іноземною мовою у навчальній діяльності майбутніх фахівців-філологів.

Зростання останнім часом інтересу до іноземних мов і необхідність їхнього вивчення вимагають продовження пошуків науково обґрунтованих методів удосконалювання процесу оволодіння даною навчальною дисципліною [5-8 та ін.].

У цьому зв'язку у центрі уваги психологів виявляється проблема формування та розвитку пізнавальної активності студентів, дослідження їхньої власної діяльності як суб'єктів навчання, використовуваних ними способів і методів вирішення різноманітних навчальних завдань. У роботах вчених, орієнтованих на вивчення цієї проблеми об'єктом психологічних досліджень були питання, пов'язані з розвитком умінь і навичок навчання, прийомів пізнавальної діяльності (С.Максименко, Н.Тализіна), умінь вчитися (Г.Костюк, В.Ляудіс), розумових навичок (М.Акімова), прийомів розумової діяльності (О.Кабанова-Меллер), інтелектуальних умінь (Н.Менчинська), поетапного формування навчальних дій (П.Гальперин). У їх дослідженнях встановлено, що причини неуспіху в оволодінні знаннями перебувають за межами змісту певної освоєваної навчальної дисципліни і обумовлені саме низьким рівнем розвитку навчальних, пізнавальних умінь. Визначення індивідуальних пізнавальних можливостей і

формування способів навчання як особливих особистісних утворень тих, хто навчається, висунуте як пріоритетне завдання сучасної вищої освіти. У зв'язку з цим увагу психологів привернув процес оволодіння спеціальними знаннями, зокрема, іноземною мовою (Г.Ейгер, О.Волобуєва, Л.Деркач, Л.Засекіна, І.Рапопорт, М.Кабардов).

Мета статті – ознайомлення з результатами теоретичного аналізу проблеми формування стратегій володіння іноземною мовою та емпіричного дослідження психологічних особливостей цього процесу майбутніми філологами.

Викладення основних результатів дослідження. Проведений аналіз наукової літератури показує, що дотепер не склалося ясного уявлення ні про специфічні характеристики стратегій учіння порівняно з уміннями і прийомами навчання, ні про умови їхнього формування, ні про їхні функції в процесі навчання. Спроби звертання до цього поняття відзначені неточністю вживання термінів „стратегія учіння”, „стратегія оволодіння іноземною мовою”, їхнім отождоженням з термінами „стиль діяльності”, „індивідуальний стиль”, „когнітивний прийом”. До того ж зазначені поняття розглядаються поза зв'язком з поняттям навчальної діяльності, не позначається місце даних стратегій у навчальній діяльності студентів. Відсутня єдність думок з зазначених питань і серед зарубіжних психологів, хоча розробка даних понять почалася ще понад півстоліття тому (D.Leach, E.Raybould, B.Keogh, K.Wedell, H.Stern, J.Rubin, N.Naiman, M.Frohlich, H.Stern, A.Todesco, M.Reiss, L.Wong Fillmore, J.Gaskins, T.Elliot та ін.).

Як представляється, саме стратегія дозволить більш точно простежити за прийомами, якими користуються студенти в процесі оволодіння іноземною мовою. Перш за усе це стосується майбутніх філологів.

В процесі теоретичного аналізу практики використання стратегіальних підходів до оволодіння іноземною мовою вивчено її психолого-педагогічний аспект. Зокрема з'ясовано, що стратегії оволодіння іноземною мовою містять організовану

безліч метакогнітивних і когнітивних прийомів, які складають спосіб, що забезпечує активізацію, накопичення, удосконалювання, автоматизацію мовних знань та їхню актуалізацію у різних видах мовлення іноземною мовою. Знання різноманітних стратегій і вміння їх застосовувати при вирішенні навчальних завдань складають вміння вчитися.

Стратегії оволодіння іноземною мовою володіють як загальними зі стратегіями навчання характеристиками, так і частковими особливостями. Як основні загальні риси виступають якісні характеристики (цілісність, послідовність, повнота і завершеність), місце і функції у навчальній діяльності (мотивуюча, організуюча, регулююча). Часткові особливості обумовлені специфікою предмету оволодіння і проявляються в їхньому безпосередньому зв'язку із процесами розуміння і продукування мовлення іноземною мовою, що обумовлюють змістовні особливості і послідовність прийомів, необхідних для вирішення лінгвомовленнєвих завдань.

Визначено основні функції стратегій оволодіння іноземною мовою (мотивуюча, організуюча, регулююча) у навчальній діяльності курсантів, які проявляються через здійснення курсантами раціонального розподілу пізнавальних зусиль і своєчасної активізації мовних і фонових знань в процесі вирішення учбово-мовленнєвих завдань, а також в усвідомленні курсантами своїх пізнавальних можливостей, які підвищилися у навчальній діяльності, у відчутті суб'єктивної впевненості у досягненні успіху, у побудові позитивного образу себе як суб'єкта оволодіння іноземною мовою, у підвищенні захопленості змістом навчання та активності на заняттях, в емоційній готовності до виконання діяльності, позитивному емоційному тону навчальної групи, зниженні ситуативної тривожності під час виконання завдань.

Основними психолого-педагогічними умовами формування стратегій оволодіння іноземною мовою у курсантів є, по-перше, опора при побудові програми на моделі процесів продукування і розуміння мовлення іноземною мовою, по-друге,

Питання психології

забезпечення усвідомлення складу стратегій та їхнього значення у навчанні.

Під час констатувального етапу емпіричного дослідження здійснено моделювання інваріантних стратегіальних підходів до оволодіння майбутніми філологами іноземною мовою. Синтезувавши накопичені у психології і психолінгвістиці дані про роль процесів розуміння і продукування мовлення в оволодінні іноземною мовою, про зв'язки цих процесів зі стратегіями оволодіння іноземною мовою та опираючись на моделі відповідних процесів, розроблені І.Зимньою, нами запропоновано моделі інваріантних стратегій читання, слухання, організації усного висловлення і письма іноземною мовою. Відзначимо, що при побудові моделей стратегій ми не включаємо до розгляду компоненту мотивації породження і сприйняття мовлення, але концентруємо увагу на етапах безпосереднього розгортання цих процесів. Крім того, ми беремо до уваги встановлену спільність різних видів рецептивної і продуктивної мовленнєвої діяльності, що проявляється в їхньому предметному змісті і структурній організації.

У міру відпрацювання в процесі практичного застосування стратегії деякі зі складових її прийомів можуть здійснюватися практично одночасно. Стратегія може перетерплювати зміни, тобто той або інший її компонент буде виражений у більш-менш повній формі.

Описані стратегії, по-перше, співвідносяться з розглянутою нами загальною структурою стратегії учіння, вони відповідають виділенім шляхом теоретичного аналізу якісним характеристикам (цілісність, послідовність, повнота і завершеність). Прийоми і дії, що входять до них, організовані у певній послідовності, обумовленою специфікою процесів продукування і розуміння мовлення, і забезпечують, як передбачається, досягнення очікуваного результату.

Передбачається, що запропоновані інваріантні стратегії можуть являти собою свого роду „ідеальні” стратегії, що забезпечують, досягнення необхідного

результату при зіткненні з мінімальним числом труднощів. Такі стратегії допускають чітке формулювання. Формування представлених стратегій учіння іноземним мовам у курсантів у навчальній діяльності, спрямованій на оволодіння іноземною мовою, і здійснення свідомого контролю над ними самими курсантами, забезпечить, на нашу думку, досягнення необхідного рівня володіння основними видами іншомовленнєвої діяльності (читання, слухання, говоріння, письмо).

Під час формувального етапу емпіричного дослідження виявлено динаміку формування у майбутніх філологів стратегіальних підходів до учіння в процесі оволодіння ними іноземною мовою. У результаті здійснення реалізуючого блоку програми були зафіксовані такі зміни: фіксується перехід курсантів від орієнтації у навчанні, спрямованої на оволодіння іноземною мовою, насамперед, на результат до осмислення змістовних характеристик діяльності; реєструється усвідомлення значимості володіння стратегією, яка дозволяє скоротити кількість зіткнень із труднощами, структурувати інформацію, виділяти головне, часткове і загальне, під час розуміння іноземного мовлення на слух; виявлено позитивну динаміку особистісного ставлення до реалізованої діяльності, що виражається у позитивних висловленнях стосовно змісту занять, відсутності відволікань, у високому рівні активності курсантів експериментальної групи на занятті. Також відзначаються позитивні емоції, які виникають при оволодінні новою стратегією, що дозволяє розширити власні пізнавальні можливості та удосконалити свою навчальну діяльність; фіксується здатність курсантів самостійно організувати і регулювати діяльність слухання на основі актуалізації знання використовуваної раніше стратегії і оволодіння новою інваріантною стратегією.

На завершальному етапі дослідження - вторинному констатувальному обстеженні, результати, отримані в експериментальній групі, були зіставлені з результатами обстеження курсантів контрольної групи, які продовжують навчатися за традиційною

програмою. Також були піддані порівнянню і статистичній обробці дані, отримані в експериментальній групі під час первинного і вторинного констатувальних обстежень. Виявлено розбіжності між експериментальною і контрольною групами, які стосуються типів використовуваних стратегій, виражені і кількісному відношенні у результаті спеціального навчання. 66,6% курсантів експериментальної групи використовують глобальну стратегію. Кількість курсантів, які віддають перевагу «серіальній» стратегії у цій групі, залишилася незмінною, але змінився склад цієї групи: 33,6% - після навчання; 33,5% - до навчання. У контрольній групі за час проведення навчального експерименту значних змін відносно переваг певних типів стратегій не відбулося.

Для перевірки вірогідності змін, що відбулися, у перевазі певного типу стратегії було застосовано критерій ϕ^* - кутове перетворення Фішера. При цьому нами враховувалася така обставина: оскільки було встановлено, що найбільш ефективною є «глобальна» стратегія, то було прийнято вважати частоту зустрічальності цієї стратегії у групі за наявність «ефекту». Була обчислена різниця між експериментальною і контрольною групами до проведення навчального експерименту і після нього. Отримане до експерименту емпіричне значення $\phi^*=0,48$ значно менше критичного значення і перебуває у зоні незначущості, що вказує на відсутність значимих розбіжностей між групами курсантів, які використовують глобальну стратегію у контрольній та експериментальній групах. Після проведення навчального експерименту значення $\phi^*=3,32$, що більше критичного значення ϕ^* , підтверджує статистичну значущість змін, які відбулися в експериментальній групі внаслідок введення зазначеної програми.

Результати вторинного констатувального обстеження вказують також на те, що рівень усвідомлення виконуваної діяльності, тобто усвідомлення використаних стратегій слухання значно підвищився в експериментальній групі: 41,7% - до, 100% - після експерименту. У

контрольній групі зміни залишилися незначними: 50% - до, 62,5% - після експерименту.

Рівень володіння слуханням як особливим видом іншомовленнєвої діяльності в обох групах курсантів визначався в процесі контрольного заняття. Було встановлено, що результати, досягнуті курсантами експериментальної групи, краще, ніж у контрольній групі. Значення $t=2,04$ більше табличного $t=2,01$ для числа ступенів свободи $24+24-2=46$ при ймовірності ступенів свободи 0,05. Це підтверджує висунуте припущення про те, що стратегії оволодіння іноземною мовою, будучи предметом свідомого контролю курсантів, впливають на результати навчальної діяльності. Це вказує також на ефективність розробленої програми навчання інваріантній стратегії слухання. Незначне підвищення успішності у контрольній групі пояснюється накопиченням курсантами мовного досвіду, яке так чи інакше має місце в процесі навчання за традиційною програмою. Але рівень цих змін нижче порівняно з результатами, досягнутими експериментальною групою: ЕГ – 4,2; КГ – 3,75 бали.

Незмінним залишилося ставлення курсантів контрольної групи до виконуваної діяльності, тобто значення специфічних стратегій дії залишається для більшості з них (58,3%) не розкритим, зв'язок між стратегією та якістю здійснюваної діяльності, як і раніше, не усвідомлюється. На противагу цьому в експериментальній групі усі курсанти усвідомлюють значення і необхідність володіння стратегіями слухання і відзначають, що це значення у цілому виражається у полегшенні організації власної діяльності слухання на занятті і можливості її самостійного регулювання.

Середні показники тривожності у групах вказують на те, що ніяких значних змін у рівні особистісної тривожності у жодній із груп не відбулося. Цей результат був очікуваним, тому що проведений навчальний експеримент не передбачав спеціального формування певного рівня особистісної тривожності.

Питання психології

Висновки. Таким чином, формувальний експеримент довів, що розроблена автором програма навчання стратегіям оволодіння іноземною мовою в умовах ВНЗ забезпечує формування у майбутніх філологів інваріантної стратегії слухання як організованої безлічі метакогнітивних і когнітивних прийомів і дій, які дозволяють активізувати, накопичувати та удосконалювати мовні знання і реалізовувати їх у цьому виді мовленнєвої діяльності. Умовою реалізації позитивного функціонального потенціалу стратегій оволодіння іноземною мовою є усвідомлення суб'єктами діяльності змістовних характеристик використовуваних стратегій та їхньої

значущості для досягнення необхідного результату.

Предметом подальшого вивчення може стати розробка і підбір спеціальних методів діагностування кожної з основних функцій стратегії оволодіння іноземною мовою у навчальній діяльності. Інтерес представляє і дослідження можливостей виявлення і формування стратегій оволодіння іноземною мовою в інших вікових групах курсантської молоді. Перспективним напрямком дослідження може стати зіставлення стратегій оволодіння іноземною мовою, використовуваних курсантами, і стратегій навчання, застосовуваних викладачами в процесі навчання цієї навчальній дисципліні.

Література

1. **Алфімова, Н.А.** Психологічні умови формування та засвоєння мови як знакової системи: автореф. дис... кандидата психол. наук /Н.А.Алфімова/ Університет внутрішніх справ. – Харків, 2001. – 18 с.
2. **Бондар, С.І.** Психологічні особливості читання тексту іноземною мовою студентами з різним когнітивним стилем: автореф. дис... кандидата психол. наук /С.І. Бондар/ Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. - К., 2003. – 20 с.
3. **Волобуєва, О.Ф.** Психологічні засади розвитку професійних іншомовних здібностей майбутнього військового професіонала: дис. д-ра психол. наук /О.Ф.Волобуєва/ Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – К., 2010. – 455 с.
4. **Гоцуляк, Н.Є.** Психологічні особливості розвитку професійної креативності викладача іноземної мови: автореф. дис. кандидата психол. наук /Н.Є. Гоцуляк/НА ДПСУ ім. Б.Хмельницького. - Хмельницький, 2007. – 22 с.
5. **Гринчишин, О.М.** Розвиток мотивації оволодіння іноземною мовою в умовах вищого військового навчального закладу: автореф. дис... кандидата психол. наук /О.М. Гринчишин/ НА ДПСУ ім. Б.Хмельницького. - Хмельницький, 2003. – 18 с.
6. **Деркач, Л.К.** Психологические основы самоконтроля учащихся в процессе обучения иностранных языков: автореф. дисс...доктора психол. наук /Л.К. Деркач/ АПН Украины: Институт психологии. – К., 1994. – 32 с.
7. **Коваль, І.В.** Особистісно-стильові характеристики оволодіння іноземною мовою студентами вищого технічного навчального закладу: автореф. дис... кандидата психол. наук /І.В. Коваль/ Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. - К., 2003. – 19 с.
8. **Чепелева, Н.В.** Психология чтения текста студентами вузов /Н.В.Чепелева. – К.: Лыбидь, 1990.